

АУДИТ ЗВІТНОСТІ : ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ВИЯВЛЕННЯ ВИКРИВЛЕНЬ

Анотація. В статті розглядається проблема ідентифікації, класифікації та виявлення викривлень фінансової звітності при її аудиті. Викривлення класифікуються по ступеню впливу на достовірність звітності, за характером виникнення, по способу та об'єктам вуалювання. Даються рекомендації аудиторам стосовно об'єктів професійної уваги.

Ключові слова: аудит, фінансова звітність, викривлення даних, класифікація.

Викривлення фінансової звітності є одним з основних предметів уваги аудитора. Це пояснюється тим, що ризики, які несе в собі викривлена звітність створюють проблеми для інвесторів, кредиторів та позичальників, власників і навіть менеджменту – з одного боку. А з другого – підвищують ризик невірному судженню самого аудитора, тим самим створюючи підстави для наступної відповідальності за якість роботи.

Наявність викривлених даних балансу, інших форм звітності, вуалювання реального застосування принципу безперервності функціонування створює оманливе враження про суб'єкт господарювання – емітента звітності.

Не можна сказати, що проблеми викривлення звітності нова. Ще у двадцятих роках минулого століття швейцарський професор, майбутній фундатор німецького балансоведення І.Шер писав, що бухгалтерська термінологія настільки довільна та неясна, що цілком можливу таку неясність використати з метою вуалювання реального стану речей [1].

До проблеми реальності даних звітності зверталися і інші вчені, зокрема Н.С.Аринушкин, И.Р.Ніколаєв, Я.В.Соколов [2,3]. Знайома та певним чином висвітлюється ця проблема і закордонним громадським об'єднанням професійних внутрішніх аудиторів [4,5].

Попри значущість всіх показників фінансової звітності, зовнішні її користувачі звертають увагу перш за все на обсяг виторгу, розміри чистого прибутку та сукупних активів. Для того, щоб не засмучувати інвесторів, кредиторів або акціонерів, найбільш так би мовити «вразливі до викривлень» дані звітності штучно змінюються.

Практичний досвід аудитора свідчить, що найпоширенішими шляхами для викривлень, є наступні:

- «розпорошення» статей звітності, розміри яких намагаються зменшити, на частини, які потім приєднуються до інших статей;
- «взаємозалік» статей активу та пасиву балансу шляхом невірних заліку вимог та зобов'язань;
- використання у звітності даних афільованих осіб з метою вуалювання власних даних;
- маневрування реальними зобов'язаннями, змішуючи або міняючи їх місцями у звітності з зобов'язаннями умовними;
- невірне сальдо залишків по іншим дебіторам та кредиторам з метою викривлення реального відношення майна до заборгованості;
- дострокове визнання витрат;
- капіталізація витрат з метою завищення прибутку.

Це далеко не всі варіанти викривлень, їх суттєво більше. Слід мати на увазі, що дуже сприяють можливості наступного викривлення звітності довгострокові договори, реалізація товарів або послуг посередникам, комісійна (консигнаційна) торгівля, встановлення «відкритого дисконту».

При цьому необхідно зважити на те, що майже всі викривлення даних фінансової звітності мають одну мету – завищення витрат, прибутку та валюти балансу.

Що слід розуміти аудитору під терміном «викривлення» («або фальсифікація») фінансової звітності? Інститут Внутрішніх Аудиторів (ІА) визначає фальсифікацію звітності як участь вищого керівництва у викривленні звітності та незаконному привласненні майна, яке або тільки почалося, або тільки планується [6]. На нашу думку, з огляду на існуючу в Україні бізнес-практику, замість терміна «викривлення», у професійній аудиторській практиці слід вживати термін «фальсифікація». При цьому визначати фальсифікацію звітності наступним чином: «Фальсифікація звітності це невідповідність значень її показників реальним фактам та результатам господарської діяльності за звітній період».

Фальсифікація балансу та інших форм звітності є, по суті, перетворенням даних у неконкретні та невизначені, що прямо сприяє можливості отримання висновків, які протирічать дійсності.

Ми свідомо абстрагуємося від учасників (вищий менеджмент, апарат бухгалтерії, тощо) та мети фальсифікації (отримання незаконних бонусів та привілеїв, вуалювання збитків, тощо). Це, на наш погляд, вже друга ітерація формування висновку аудитора. При оцінці суттєвості викривлень, які сприяли фальсифікації даних звітності, аудитор покладається на власне професійне судження, що збільшує ризик суб'єктивізму. Окрім цього існує вірогідність помилки виконавців, яка не має корисливої або злочинної мети.

Причиною фальсифікації фінансової звітності можуть бути: рівень кваліфікації виконавців, ініціатива керівництва, зацікавленість третіх осіб, або інші чинники. Для аудитора важливо виявити причину та мету викривлення даних для наступних пропозицій стосовно їх унеможливлення.

Усі викривлення фінансової звітності можливо класифікувати наступним за наступними ознаками:

- вплив на достовірність звітності : невірне застосування законів, невірне застосування облікової політики, помилки в розрахунках, невірна класифікація або оцінка господарських фактів чи операцій, невірне використання інформації на дату підписання звітності, та інш.

- характер виникнення: злочинні та безкорисливі (найчастіше це буде стосуватися так званої «податкової оптимізації»);

- за об'єктами викривлення: грошові та матеріальні. Викривлення стосовно матеріальних активів пов'язані із привласнення матеріальних цінностей або прав на активи чи доходи. Викривлення даних стосовно розрахунково-грошових відносин часто вуалюють реальний стан таких відносин, який загрожує ліквідності підприємства або підпадають під кримінальні відповідальність посадових осіб.

- за способами відображення у бухгалтерському обліку: неповнота обліку господарських фактів що занижує звітні дані; необґрунтованість облікових записів (зазвичай це так звані «безтоварні операції», або включення до звітності орендованих основних засобів, тощо); помилки у періодизації відображення господарських фактів та операцій (дострокове закриття рахунків призводить до заниження облікових даних, а запізнення – до завищення); помилки у оцінці активів або пасивів (невірно оцінено активи, невірна переоцінка основних засобів, невизначено вартість незавершеного виробництва, тощо); невірне перенесення сальдо рахунків у звітні форми; відображення коштів філій на власному балансі не по відповідним статтям звітності, та інше.

Виявлення в ході аудиту тих чи інших ознак фальсифікації звітності ще не означає, що об'єкт перевірки має на меті її викривлення через застосування незаконних схем. Про те до такої звітності у аудитора повинна бути підвищена увага а ризик її фальсифікації та ризик неефективності системи внутрішнього контролю слід визнавати за високий.

Міжнародні стандарти аудиту IFAC до ознак потенційного шахрайства зі звітністю відносять: часту зміну вищого менеджменту; негативну репутацію власників або вищого менеджменту, зниження частки виторгу від продажу у сукупних доходах; стабільний розмір непокритого збитку, висока частка дебіторської заборгованості у валюті

балансу; великий прибуток при явному дефіциті власних коштів, часта ротація зовнішніх аудиторів та знаходження філій у важко доступних місцях, тощо.

З огляду на те, що економічний стан України системно погіршується, значно підвищується професійна відповідальність аудиторів та вимоги до якості їхніх послуг. Тому, в контексті оцінки достовірності та повноти фінансової звітності, до завдань зовнішнього (і мабуть внутрішнього) аудиту слід віднести :

- здійснення контролю (більш прискіпливого розгляду) за незвичними або досить ускладненими господарськими операціями, які здійснено в кінці звітного періоду;
- здійснення контролю за операціями, у яких вочевидь порушено пріоритет змісту над формою;
- детальна перевірка операцій в кінці кварталу та року, особливо корегувань бухгалтерських записів;
- збільшення аналітичних процедур в загальному обсязі процедурного забезпечення аудиту перш за все за рахунок співставлення обсягів реалізації з розрахунками аудитора;
- аналіз великих незвичних операцій на предмет потенційної участі у них афільованих осіб та встановлення фінансових джерел забезпечення таких операцій;
- перевірка нестандартних облікових записів з метою підтвердження їх первинними документами, які мають юридичну та доказову силу.

На нашу думку, практикуючий аудитор повинен завжди очікувати потенційну можливість фальсифікації даних вітчизняної фінансової звітності. Цьому сприяє відсутність будь якої етики бізнесу та високий рівень корупції у країні. Про те, оцінюючи рівень фальсифікації звітності, аудитор безпечніше дотримуватися мети перевірки, що значно зменшить його ризики.

Концептуально, аудитор повинен:

- дотримуватися принципу професійного скептицизму, за яким він не очікує відсутності викривлень у фінансовій звітності;
- перед початком перевірки мати уявлення про предмет потенційних викривлень (фальсифікації даних) звітності;
- спрогнозувати рівень суттєвості потенційних викривлень в контексті мети завдання.

Виходячи з цього, аудитор не ставить перед собою завдання виявити усі можливі викривлення у даних звітності, але він зобов'язаний приділяти увагу перш за все тим сегментам перевірки, в яких допущені

помилки або викривлення можуть привести до наступної суттєвої фальсифікації звітності в цілому.

У вітчизняній аудиторській практиці існує тенденція зосередитися на одному критерії викривлень – їх кількісному вимірі. При цьому якість забуваються вимоги стандартів аудиту звертати увагу як на кількісні невідповідності (quantitatively material misstatements), та і їх якісні характеристики (qualitative misstatements). У вітчизняній теорії аудиту під якісними характеристиками викривлень у звітності розуміють ознаки настання кримінальної відповідальності посадових осіб або накладення економічних санкцій на суб'єкта оприлюднення звітності. Це пов'язано перш за все з ризиками викривлення податкової звітності. З точки зору фінансової звітності якісними характеристиками викривлень останньої можуть бути:

- недостатній опис облікової політики;
- невідповідний практика податковій політиці;
- відсутність даних про невідповідність вимогам чинного законодавства або встановленим нормативам чи внутрішнім стандартам.

Слід мати на увазі, що викривлення можуть виникати на різних рівнях ієрархії агрегації облікових даних: на сальдо рахунків, по групах однорідних господарських операцій, на рівні розкриття окремих даних у звітності; по окремих статтях (групах статей) звітності. При цьому аудиторі завжди слід пам'ятати про кумулятивний ефект будь якої невідповідності чи викривлення даних при складанні фінансової звітності.

Досліджуючи причини невідповідностей не слід зразу давати їм визначення як умисне викривлення звітності. Стандарти аудиту IFAC визначають декілька варіантів причини невідповідності даних звітності реальному стану справ. У стандартах застосовуються наступні терміни : «misstatement» - викривлення; «error» - помилка; «fraud» - шахрайство; «management fraud» - шахрайство з боку керівництва компанії; «employee fraud» - шахрайство співробітників компанії; «fraudulent financial reporting» - недобросовісне складання звітності. Таким чином існує певна диференціація причини викривлень фінансової звітності, тому аудиторі не слід спішити з їх ідентифікацією для власного звіту чи висновку.

Згідно стандартів аудиту IFAC недобросовісне складання звітності базується на навмисному пропуску числових значень показників, зміни (вуалювання) економічної суті господарських фактів чи операцій, не розкриття окремих фактів у звітності. Технічно це здійснюється зазвичай через маніпуляції, фальсифікацію даних або документів, зміну облікових записів, порушення принципів бухобліку або вимог облікової політики стосовно класифікації, надання або розкриття інформації. Слід також

враховувати тиск зовнішніх чинників на керівництво компанії, яка оприлюднює звітність. Тут аудитор повинен розуміти обґрунтованість дій вищого керівництва щодо вуалювання реальних результатів діяльності. Особливо це важливо при тестування якості системи внутрішнього контролю (аудиту).

На нашу думку вітчизняні аудитори повинні більше уваги приділяти застосуванню та дотримання принципу безперервності діяльності, бо саме цей принцип забезпечує певну гарантію користувачам звітності подальшого існування об'єкта їхнього фінансового чи майнового інтереса.

Виявлення викривлень фінансової звітності беззаперечно є актуальним завданням аудитора, при цьому метою такого виявлення є не тільки ідентифікація фальсифікація даних звітності, але і розробка певного механізму протидії фальсифікації. З економічної точки зору доцільно розділити аудит фінансової звітності від рекомендацій по усуненню умов для фальсифікації чи викривлення на два окремі договори. В цьому випадку якість консультацій буде значно вища за рахунок того, що її надають люди, що перевіряли звітність. Про те, може виникнути загроза власного інтересу для професійної етики, за умов продовження співпраці аудитора з тим самим замовником. Але така загроза, яку слід безумовно враховувати і декларувати, досить легко зменшується до прийняттого рівня заходами внутрішнього контролю якості аудиту.

У будь якому разі, ідентифікація викривлень у фінансовій звітності в ході її аудиту вимагає від аудиторів глибокого знання вимог стандартів аудиту IFAC, достатнього професійного досвіду і ретельного планування перевірки.

Список використаних джерел:

1. Шер В.Ф. Бухгалтерия и баланс. М.: Экономика, 1926
2. Николаев И.Р. Проблема реальности баланса. М.: Экономическое образование, 1926.
3. Соколов Я.В, Соколов В.Я. История бухгалтерского учёта. М.: Магистр, 2009
4. Cooking the Books: What every accountant should know about the fraud: Self-Study Woorkdoor. Austin, TX: Association of certified Fraud Examiners.2007.# 91
5. The IIA Reportson Fraud. Altamonte Sprigs, Florida: 1986.
6. Thornhill W.T. Wells J.T. Fraud terminology reference guide. Austin, TX: Association of certified Fraud Examiners: 1993